

ЗМІСТ

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ

На золотих богів.....	6
Троєкутний бій.....	11
На буряки.....	17
Під брамою собору.....	22
За земельку.....	24
Темна ніч.....	26
Вечірні тіні.....	32
Перед світом.....	35
В хаті Штурми.....	39
Сходка.....	42
Десять.....	45
Місячний сміх.....	51
Оповідання «Заквітчаний сон».....	61

СЕРЦЕ

Серце.....	70
Гармонія.....	93
Змовини.....	181

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ

Новела

Уже третій день, як ревуть гарматні бої над околицями Медвина; гукає-сміється ворожа артилерія, а за кожним її гуком піднімаються до неба криваво-червоні стежки полум'я з селянських осель...

Горить село.

А недалеко, на Гордієнкових горбах, кипить жорстокий бій: старе й мале вийшло з села назустріч непроханому ворогу...

Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю своєї оселі од армії «золотих богів».

Клекотить бій, гарячий, червоною кривцею вмитий...

– А наші?! Глянь, Параско, Чубатенко: «За мною, вперед!»

– Та-та-та!.. – залопотів крилами смерті кулемет, а з рову:

– Ура, слав-а-а!

– Хлопці, ріж і бий!

– Дай кулемета! Сенька!

І летить... Чуб, як грива на вороному коні, розчісується на льоту вітром, в очах гартується залізо з кров'ю і – смага з піни на губах припала пилом, чорніє... Летить сонячною курявою Сенька-кулеметник і строчить умілою рукою по ворожих лавах...

А бій кипить... Ось уже пішли до бою з вилами, сокирами, а ворог – стіною-муром налягає, щоб розбити селянські ряди...

– Чорна короговка майнула на Козацькому шляху...

– З батареї б'ють!..

– З вилками, на шлях!

Сіра курява пронизалась свистом куль, упала чорним шаром на обличчя людські...

– Прикладом гада!

Затремтіла під сонцем стеблом зомліла гречка – похитнулась назад: «Ай!»

Креше полум'я, іскриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополі, попелом припалі, жовта, язиката змія блискавкою прорізала дим і...

– Цю-у-уй – цюв-уй... – співають кулі, і рветься пил горбами.

– Юшковці одходять і... куль немає... і... Страшно, рішуче гукнув тоді до селян Чубатенко:

– За погорілі наші хати, за кров братів і волю нашу – вперед!..

Якась невідома сила ревнула по-звіриному з грудей селянських, підняла степом помсту і –

пішли: окропили білу гречку з медами гарячою кров'ю, поцілували востаннє горби і...

Сонце здивоване стало: похитнулись вороги!

– Слава, слава! – покотилась луна ярками та долинами.

– Чубатенка нема...

І тінь хрестом лягла на гречці...

– Цю-у-уй – цюв-уй... – співають кулі, і рветься пил горбами...

– Гей, хлопці, пшеницею до шляху: ворог нас обходить!

І побігли бойовики до шляху. А за ними Сенька-кулеметник: вискочив на шпиль, стрічку нову в кулемет заклав, а тоді...

– Ой, хто ж оце так здорово вціляє?..

Упав коло кулемета. Червона кров Сеньки полилась на потолочену пшеницю і, гаряча-гаряча, збігала стеблом на суху землю...

Заплакали села... Уже не чути, як гукає гармата: далеко-далеко одступило військо «золотих богів», і на місці гарячих боїв селянської волі лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем...

І тоді: озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багряницю, як той сум, у ставу та й прослало над пожарищем... Дивіться...

Чорна, обсмалена соха в клуні розп'ялась над кроквами, як мати над дітьми, а коло погребя, он там, де танцюють золоті стрілки сонця, хтось заломив руки і з мукою тихо-тихо чи до неба, чи до себе:

- В ногах лазила, цілувала руки, чоботи... Батьки рідні, не палить... осінь іде... ви ж – люди, так – ні-і...

Цілі улиці викошено огнем-косою. Чорні повалені хати, щербаті повітки і все віками дбане добро, а в попелі тліє горе матері...

- На Гордієнкових горбах... сини в бою за волю лягли!

Хто зрозуміє їх вічне горе-журбу, хто загляне в їх зотлілі душі?..

Тільки вітер рве присмажений пісок з попелом і кидає на стару драну свиту, кидає, прислухається.

У старій драній свиті стала серед двору мати Сеньки-кулеметника:

- Згоріла. Троє малих дітей, як мишенят... І старшого збито...

- Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають...

Ой у полі жито копитами збито...

- Хи-хи!

- Дочко, Парасю, бачиш – під обніжком Сенька з кулеметом?

- О, зараз з нами, тільки вночі, як голуб коло клуні пролетить: «Мамо, мамо!»

...Копитами збито жито...

- Почорнів, як головешка. А такий хороший, молодий... Це ти, Параско, моя невістка?

- Пшеницю будем жать, як золото, снопи класти, бо горобці п'ють. Як золото, снопи класти...

Через ліс слухала сива тінь діда Андрія, слухала – плакала:

– Стерялась, бідна, з журби... Як чайка б'ється
грудьми... О, знов:

Ой не зорі з неба: горе!

Обхопила руками обгорілий стовп у воротах
і страшно, нелюдським голосом, заспівала коло
дітей:

Ой голуб ти сивенький,

Ой скажи-скажи ти мені,

Де мій син молоденький?..

І замовкла, заніміла.

Легко повіяв вітер, далі притих, послухав
горе-журбу матері і, здавалось, сам заплакав над
потолоченою кіньми пшеницею...

1920

ТРОЄКУТНИЙ БІЙ

Ніч. Електричні ліхтарі, як парубки, моргають на молоді тополі, милуються, грають світлом на біло-зеленому листі...

І сміються, переливаючись метеорами, зорі з безодні небесної...

– З-з-уй...– бба-х-х!..

Над мільйонним сонним городом свище гарматне ядро: жахливий, пронизуючий свист. На вулицях тихо-тихо; десь недалеко горить, як свічка, маленька крамниця, вітер помалу підлизує своїми червоно-жовтими язиками іскри, крутить незадоволено полум'я по тонких балках і, як звір, важко дише і – перескакує до нової жертви – зеленого штахету...

По радіо з першого на четвертий поверх пролунало:

– Б'ють по вокзалу!

– Летять через нас! Через нас, чуєте?!

– Краще кажіть, бо не чу... Де горить?..

Настала невеличка тиша.

І, сміючись, як молодість, покотились серед молочного туману ранку нервові звуки піаніно: рішучі, буйні, повстанчі...

– До бою, сильні!

– Назустріч смерті! – співає кожний акорд.

...Востаннє гукнула гармата, а ядро прорізало туман ранку і розсипалось кульками-намистом на мокрих тротуарах.

Коло сірого забору затанцювали довгою стрічкою тіні, прищулились, коли...

– За-ля-ж!

– Та-та-та... – зацокотів глухо «Махіт», кулі засвистіли по довгих мовчазних вулицях, цокнулись у кам'яні стіни домів і...

Похмурий, жовтогарячий ранок... зустрів чубатих січовиків.

Ранком прокинувся заляканий, трусливий двоногий звірок і – до центру міста: біжить, штовхає, лізе в бите скло, а на обличчі в нього грає радість...

О, він так любить політичні перевороти! Головне – тепле місце в господі нового пана: він – вічний міщанин.

Поспішають ці двоногі хижачки до Хрещатого Яру, бо там... цілуються брати росіяни з українцями...

– Слава, ура!..

Посипались перед чорною, загорілою кіннотою білі троянди:

– Нашим оборонцям! – ніжний, тендітний голос.

– Ай-ла!

Злякано шарахнувся на тротуар двоногий звір і – очі до неба:

– Цок-цок-цок-цок-пах-пах!

Низько літає аероплан і лякає зотлілу душу
міщанина порожніми... ?

– Ура-а-а, русській флаг!

Біжать, животи трясуться, підборіддя
корчиться в блаженно-радісну посмішку... Квітами,
гіллячками засипають.

– Ах, какая прелесть: офіцер такой нежний,
молоденькій...

Дві кирпаті дами пруться на шию і кричать:
«Русській флаг, добровольческая армія!»

Кругом гудуть церковні дзвони, змішані з гамом
цього свята панського, а...

– «Аполло»¹ опять будет, помніш, Манька,
Анісімова? Грозний, серйозний...

– «Ще не вмерла...» Слава, слава!

– Офіцер, Шурка, еслі мучіт, так і монету гоніт...

– Оні, знаєш, хорошенькіх...

Радісно-схвильовано шепчеться товар: покупці
прибули!

«Folie nuit» – одчинено: славний, пане-отамане,
куточок, душа споч... ліворуч.

Січовик вартує. Суворий, завзятий, з «крівавого
фронту» – обличчя задумливе, посміхається,
а брови... легко... з презирством до панської слинявої
юрби – розходяться... Грає таємна посмішка.

– Півтора місяця немає переміни білизни.

– Розумієте, «панянки» починають ся
турбувати!..

---

¹ Театр-вар'єте у дореволюційному Києві.

І посміхнулась зелена Буковина в подертій, пошматованій австрійській шинелі, сіреньких штанцях, картузику і чорній-чорній потлілій сорочці з «панянками»...

Квітки сиплються, цим потлілим сорочкам трошки боязко:

– Вони чужі, то й!..

Ритмічним кроком іде офіцерська рота; блищать на сонці золоті погони, дзенькають шпори, а в такт шпорам дзенькає, грає панська душа, радіє...

Золоті погони сліплять очі, радують виснажену душу і хвилюють-хвилюють дрібненькі почуття...

– Лясь, лясь!

Праворуч товста жандармська морда б'є якогось грішнонещасного чиновника:

– Лезеш, арестант!

– Да здравствует Київ – мать городов русских!

– Долой жидов!

Повіяв легенький вітер, і покотилося Хрещатим Яром зле, звірюче: «Жиди...»

Йшла російська патріотична маніфестація.

Попереду бігли з прапорцями якісь гімназисти, гостро розглядали юрбу і гукали: «Долой, долой!..»

Загув, захвилювався Хрещатий Яр і сірими стінами покотив страсть юрби до дніпрових хвиль.

Легко, безжурно ляскав хвилями Дніпро, прорізував старий нові напрямки, розмовляв з соромливою шиягою і – кожною хвилею – вперед, вперед...